

ПРАВО НАРОДУ НА ОПІР ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка з 24 лютого 2022 року перейшла у фазу повномасштабної воєнної агресії (*war of aggression*), спонукає до переосмислення концепцій та правових категорій, які, здавалося б, втратили актуальність для українського суспільства у XXI столітті. Однією з таких категорій є право народу на опір гнобленню, яке хоча й залишається актуальним для дослідження в українській правовій думці протягом всього часу незалежності держави, все ж переважно осмислювалося в контексті опору гнобленню, джерелом якого є влада держави Україна (зокрема, масові протести 2004 та 2013-2014 років, відомі як «Помаранчева революція» та «Революція гідності»). В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України право народу на опір гнобленню набуває іншого значення та змісту, оскільки змінюється не лише суб'єкт, проти якого спрямовується опір, а й допускається більший перелік форм реалізації цього права.

Право народу на опір є природним правом людини, тому його позитивація та закріплення в конституційних нормах не є обов'язковою для визнання. При цьому, на сьогоднішній день, право на опір прямо закріплене в конституціях близько 40 країн з різних правових сімей. Очевидно, що зміст та обсяг такого права відрізняється залежно від правової доктрини, прийнятої в конкретній державі. За змістом, який автори конституцій вкладали в право на опір, умовно можна виділити такі категорії: 1) право на опір як природне право, яке має перевагу над конституційним правом; 2) право на опір як інструмент захисту чинного конституційного ладу держави; 3) право на опір як інструмент захисту особистих прав людини від протиправних дій чи зловживань з боку держави [1, с. 1221].

В контексті цієї доповіді, актуальним є дослідження права на опір як інструменту для захисту чинного конституційного ладу. В конституціях, де право на опір закріплене саме з таким змістом, воно слугує своєрідним запобіжником, який захищає державну владу. Держава допускає, що лише чинний конституційний лад є

легітимним, отже всі хто має намір його повалити діють нелегітимно. Тому народ наділений правом діяти лише проти суб'єктів, що знаходяться за межами діючого режиму [1, с. 1222].

Прикладом такої конституції є Конституція Федеративної Республіки Німеччина в редакції від 1968 року, в частині четвертій статті 20 якої вказано, що «Всі німці мають право на опір будь-кому, хто має намір повалити конституційний лад, якщо відсутні інші засоби правового захисту» [2].

Подібне формулювання міститься в статті 23 Хартії основоположних прав та свобод, що є складовою Конституції Чеської Республіки від 1993 року: «Громадяни мають право здійснювати опір будь-кому, хто знищуватиме демократичний лад прав людини та основоположних свобод, встановлений цією Хартією, якщо діяльність конституційних органів чи ефективне використання правових засобів є неможливим» [3].

Схожий зміст викладено в Конституції Аргентинської Республіки в редакції від 1994 року. В статті 36 зазначено: «Ця Конституція залишається чинною навіть якщо її виконання буде перервано внаслідок насильницьких дій спрямованих проти інституційного порядку та демократичної системи. Такі дії беззаперечно нікчемні. ... Всі громадяни мають право на опір проти тих, хто здійснює насильницькі дії, вказані у цій статті» [4].

В Конституції України не згадується право на опір, однак слушною є позиція численних науковців, що це право в непрямій формі вже закріплено в Основному Законі [5, с. 26; 6, с. 767-768; 7, с. 38; 8; 9, с. 173-174; 10, с. 93; 11, с. 64]. В статті 5 Конституції прямо вказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, а право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. В частині першій статті 17 перебачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є ... справою всього Українського народу [12].

В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України, особливого значення набуває правова норма частини четвертої статті 5 Конституції, відповідно до якої ніхто не може узурпувати державну владу. Конституційний Суд України в Рішенні від 05.10.2005 року № 6-рп/2005 вказав, що це положення треба розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб

органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями [13]. Незважаючи на те, що в 2005 році мова йшла винятково про органи державної влади України, враховуючи окупацію значних територій України військами Російської Федерації та встановлення на цих територіях окупаційних адміністрацій, які від імені агресора в нелегітимний спосіб здійснюють владу на території України, і частина четверта статті 5 Конституції України і її тлумачення здійснене Конституційним Судом релевантні до цієї ситуації.

Конституція та законодавство України встановлюють правове регулювання спрямоване на недопущення узурпації влади та не передбачають, які правові наслідки мають настати у випадку, якщо владу буде узурповано. Одним із властивих правових наслідків в таких умовах є реалізація права народу на опір, яке може проявлятися в абсолютно різних формах.

Слушною є позиція, що право на опір може реалізовуватися як мирно так і з застосуванням насильства; опір може бути пов'язаний як з активними діями, так і зі свідомою відмовою від здійснення певних дій. Типовий перелік методів насильницького опору включає бойкоти, демонстрації, протести, захоплення приміщень, розповсюдження самвидаву, відмова від співпраці тощо. В свою чергу, насильницька тактика допускає використання вибухів, стрільби, знищення інфраструктури, інших методів нанесення шкоди людям та майну. Іншими словами, опір включає в себе як громадянську непокору так і активні насильницькі дії [5, с. 7].

Очевидно, що реалізація права на опір в умовах воєнної агресії допускає максимальне застосування насильницьких методів проти окупаційних сил, які всупереч Конституції України узурпували державну владу з використанням сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. T. Ginsburg, D. Lansberg-Rodriguez, M. Versteeg. When to Overthrow your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions, 60 UCLA L. Rev. (2013), с. 1184-1260. Режим доступу:
https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5102&context=journal_articles
2. Constitution of Germany as of 1949 (rev. 2014). Режим доступу:
https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en

3. Constitution of Czech Republic as of 1993 (rev. 2013).
Режим доступу:
https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en

4. Constitution of Argentina as of 1853 (rev. 1994). Режим доступу:
https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en

5. Погребняк С.П., Уварова О.А. Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека). «Право і Громадянське Суспільство» №2, 2013, с. 4-61.

6. Y. Razmetaeva. The Right to Resist and the Right of Rebellion. Jurisprudence, 2014, 21 (3), с. 758-784. Режим доступу: <https://philpapers.org/rec/RAZTRT>

7. Горячов Д.О. Співвідношення правових та надзвичайних засобів захисту Конституції. Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія Право, в. 38, т. 1, с. 38-41.

8. Кравчук В.М. Розвиток правових механізмів забезпечення народовладдя. Науково-практична Інтернет-конференція 25.02.2016. Режим доступу:
https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1224%3A290216-15&catid=144%3A4-0216&Itemid=178&lang=ru

9. Баймуратов М.О. Конституційне право України : підручник, К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.

10. Павшук К.О. Право на опір у контексті сучасних демократичних процесів. Проблеми законності. – 2015. – Вип. 129, с. 92-98. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_13

11. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. Вісник Конституційного Суду України. – 2015. - №6, с. 58-66. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_6_15

12. Конституція України від 1996 року (в редакції від 2019 року). Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за

конституційним зверненням громадян Галайчука Вадими Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 року № 6-рп/2005. Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#n54>

Світлана Воловець

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ІЗ москви В ГААГУ : ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ВІЙСЬКОВУ ПОЛІТИКУ росії У ВІЙНІ З УКРАЇНОЮ

Кодекси поведінки для ведення війни сягають найдавніших цивілізацій, але сучасні закони війни – широко відомі як міжнародне гуманітарне право (МГП), яке сформувалось ще в ХІХ ст. Відтоді низка угод, яка включає Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи, узгоджені в 1977 році, кодифікувала цілу сукупність правил, призначених для обмеження дій збройних сил у воєнний час. Багато з цих норм зараз широко погоджені державами для застосування як звичаєвого права, що означає, що вони є обов'язковими для всіх країн, включаючи ті, які не підписали відповідні договори. Серйозні порушення законів війни є військовими злочинами. А особи, які їх вчиняють, можуть бути притягнуті до відповідальності в національних судах або міжнародних трибуналах [1, с.11].

МГП ґрунтується на кількох основних принципах. Він визнає, що збройні сили повинні використовувати насильство, щоб перемогти ворога, але врівноважує цю військову необхідність з принципом гуманності. Цей принцип забороняє дії, які навмисно завдають шкоди пораненим або захопленим бійцям, а також використання зброї, що завдає непотрібних страждань (наприклад, хімічної зброї). Принцип розрізнення, який є центральним у МГП, вимагає від військових сил